शुशासनका लागि विद्युतीय सरकार सम्बन्धि एक :
(समाजशास्त्रीय अध्ययन
पोखरा महानगरपालिका कार्यालय)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा
स्नातकोत्तर तह पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा समाजशास्त्र विभागमा
सोध कार्यको लागि प्रस्तुत

शोध-पत्र

प्रस्तुतकर्ता
गोमा घिमिरे
कक्षा रोल नं. ०७१/१६
परीक्षा रोल नं. : ४८०२९९/२०७४
त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-२-४८-१५८१-२०१२

२०७८

TRIBHUVAN UNIVERSITY
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
Prithvi Narayan Campus
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
(A QAA Certified Institution, Accredited by UGC, Nepal)

प.सं. :
च.नं. :

शोध निर्देशकको सिफारिश

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषय स्नातकोत्तर तहको दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत शोधपत्र अन्तर्गत शोधार्थी गोमा घिमिरेले **'शुशासनका लागि विद्युतीय सरकार सम्बन्धी एक समाजशास्त्रीय अध्ययन'** विषयमा मेरो प्रत्यक्ष निगरानीमा रही यो शोधपत्र तयार गर्नुभएको हो । निजले तयार गर्नुभएको शोधपत्र मौलिक तथा अनुसन्धानात्मक रहेको मैले पाएको छु । यसर्थ प्रस्तुत शोधपत्र मूल्याङ्कनको लागि उपयुक्त भएकाले सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७८/०८/२२

....

(उप-प्राध्यापक शंकर नाथ पौडेल)

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

Mailing Address: Bagar, Pokhara, Nepal बगर, पोखरा, नेपाल
Phone: +977-61-526837, 540222 Email: info@pncampus.edu.np URL: www.pncampus.edu.np

TRIBHUVAN UNIVERSITY
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
Prithvi Narayan Campus
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
(A QAA Certified Institution, Accredited by UGC, Nepal)

प.सं. :
च.नं. :

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह उपाधिका लागि दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ शोधार्थी गोमा घिमिरे द्वारा पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र विभाग, पोखरामा प्रस्तुत **'शुशासनका लागि विद्युतीय सरकार सम्बन्धी एक समाजशास्त्रीय अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन भई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

....

विभागीय प्रमुख

प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुली

....

बाह्य परीक्षक

प्रा.डा. रामचन्द्र बराल

....

शोध निर्देशक

उप-प्राध्यापक शंकर नाथ पौडेल

बुझाएको मिति : २०७८/८/२२

मौखिक परिक्षा मितिः २०७८/९/२

Mailing Address: Bagar, Pokhara, Nepal बगर, पोखरा, नेपाल
Phone: +977-61-526837, 540222 Email: info@pncampus.edu.np URL: www.pncampus.edu.np

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषय, स्नातकोत्तर तहको दशौँ पत्रको प्रयोजनार्थ **'शुशासनका लागि विद्युतीय सरकार सम्बन्धी एक समाजशास्त्रीय अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्र तयार गरेको छु । परम्परागत सरकारी प्रणालीलाई परिवर्तन गरि प्रशासनिक काम कारवाही एवं सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो र सहज बनाउने काम विद्युतीय शासन प्रणालीले गर्दछ । आम नागरिकको सबैभन्दा नजिकको सार्वजनिक निकायको रुपमा स्थानीय तह रहेको हुन्छ । त्यस तहमा विद्युतीय सरकारको स्थापनाले आम नागरिकलाई सेवा ग्रहणमा सन्तुष्टि प्रदान गर्न विद्युतीय शासन प्रणालीले मद्दत गर्दछ । विश्वव्यापी रुपमा स्थापित हुँदै गएको विद्युतीय सरकारको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान हुन आवश्यक छ । यसै आवश्यकतालाई बोध गर्दै पोखरा महानगरपालिका कार्यालयमा विद्युतीय शासनको बारेमा शोध गरिएको हो । यस शोधपत्रको मस्यौदा उपर समाजशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामा भएको मौखिक परिक्षामा प्राप्त सुझाव तथा टिप्पणीहरु समेत संलग्न गरी शोधपत्रको रुपमा बुझाएको छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई तयार पार्ने क्रममा पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र विभागका विभागीय प्रमुख प्राध्यापक डा. विश्वकल्याण पराजुलीले प्रदान गर्नुभएको गहन सल्लाह, सुझावहरु प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसैगरी यस शोधपत्रका शोध निर्देशक तथा उप-प्राध्यापक शंकर नाथ पौडेलले प्रदान गर्नु भएको रचनात्मक सल्लाह, सुझाव तथा निर्देशनहरू प्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यस्तै शोधपत्रमा बाह्य परिक्षकको रुपमा रचनात्मक सुझाव, सल्लाह एवं टिप्पणी गरेर यसलाई मूर्त रुप दिन महत्वपूर्ण भूमिका प्रदान गर्नुहुने प्रा.डा. रामचन्द्र बरालज्यूप्रति कृतज्ञ छु । यसैगरी शोध अध्ययनका क्रममा अन्तर्वार्ता तथा प्रश्नावली मार्फत आवश्यक सूचना तथा जानकारी दिनुहुने सूचनादाता तथा उत्तरदाताहरु प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता जाहेर गर्दछु । यस शोधपत्रलाई तयार गर्ने क्रममा आएका विभिन्न प्राविधिक पक्षमा सहयोग गर्नुहुने साथी निर्मला कुमारी न्यौपाने र रेश्मी वि.क.को सहृदयताप्रति कृतज्ञ छु ।

मिति : २०७८/८/२२

गोमा घिमिरे ....

समाजशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा ।

शोधसार

राज्यको उत्पत्तिदेखि हालसम्म सरकारको सञ्चालन अनेक तौर, तरिका, प्रणाली र पद्धतिबाट हुँदै आएको पाइन्छ । उहिले भन्दा अहिले सरकारको क्षेत्र व्यापक र विस्तारित भएको पाइन्छ । राज्यमा सरकार एउटा वृहत्तर र जटिल इकाईको रुपमा रहेको हुन्छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, विश्वव्यापी विद्युतीय सञ्जाल इन्टरनेटको प्रयोग गरी सार्वजनिक प्रशासनको व्यवस्थापन र सरकारको सञ्चालन गर्ने प्रणाली नै विद्युतीय शासन प्रणाली हो । नेपालमा पनि यसको कार्यान्वियनका लागि सरकारी तहबाट योजनाहरुको निर्माण र कार्यान्वयनको पनि थालनी भइरहेको छ । यो अध्ययन स्थानीय निकायको रुपमा रहेको पोखरा महानगरपालिकामा शुशासनको लागि विद्युतीय सरकारको शासन प्रणालीको अभ्यास र चुनौतीमा केन्द्रीत रहेको छ ।

पोखरा महानगरपालिका कार्यालयमा विद्युतीय सरकारको सम्बन्धमा अध्ययन गर्नु यस शोधपत्रको मूल उद्देश्य रहेको छ भने पोखरा महानगरपालिका कार्यालयमा विद्युतीय शासनको नीतिगत व्यवस्थाको बारेमा जानकारी लिनु, पोखरा महानगरपालिका कार्यालयमा विद्युतीय शासन प्रणाली सञ्चालन गर्नको लागि प्राविधिक व्यवस्थापन बारे प्रकाश पार्नु, पोखरा महानगरपालिका कार्यालयमा विद्युतीय शासनको लागि दक्ष जनशक्तिको अवस्थाका बारेमा अध्ययन गर्नु, पोखरा महानगरपालिका कार्यालयमा विद्युतीय सरकारको कार्यान्वयमा नेतृत्वको भूमिकाका बारेमा अध्ययन गर्नु विशेष उद्देश्य रहेको छ । उपरोक्त उद्देश्यलाई पुरा गर्न यस अध्ययनमा आवश्यकता अनुसार गुणात्मक तथा मात्रात्मक तथ्याङ्कहरुको प्रयोग गरेको छु । साथै अध्ययनमा प्राप्त तथ्याङ्कहरुलाई विवरणात्मक तथा विश्लेषणात्मक ढाँचामा प्रस्तुत गरेको छु । यस अध्ययनमा तथ्याङ्कको स्रोतको रुपमा प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोतको प्रयोग गरेको छु । यस अध्यनयमा प्राथमिक स्रोत मार्फत तथ्याङ्क संकलनका लागि अन्तर्वार्ता विधिको प्रयोग गरेको छु । जसअन्तर्गत पोखरा महानगरपालिका कार्यालयका प्रमुख ६ वटा विभागका विभागीय प्रमुख ६ जना, प्राविधिक जनशक्ति ६ जना तथा प्राविधिक स्तर र विभागीय स्तरका सहायक कर्मचारी गरी १५ जना गरी जम्मा २७ जनालाई अन्तर्वार्ता अनुसूची भराई तथ्याङ्कको संकलन गरेको हुँ । यस अनुसन्धानमा द्वितीय स्रोत अन्तर्गत

विद्युतीय सरकारका बारेमा लेखिएका पुस्तक, अनुसन्धानात्मक आलेख, ऐन तथा प्रकाशित अप्रकाशित अन्य सामाग्रीहरुको सहायता लिएको छु ।

पोखरा महानगरपालिका कार्यालयमा विद्युतीय शासन प्रणालीको कार्यान्वयन योजनाबद्ध ढंगबाट पूर्णरुपमा कार्यान्वयन भएको पाइन । तथापि विद्युतीय सरकारका लागि आवश्यक केही साधनहरुको प्रयोगको शुरुवात र स्थापना भएको भने पाएँ । पोमनपा कार्यालयमा प्रयोग भएका सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा विद्युतीय हाजिरी, कम्प्युटर अभिलेखिकरण र बैंकिङ कारोबार, वेबसाइटको सञ्चालन, मोबाइल प्रयोग सामाग्री आदि पर्दछन् । पोमनपा कार्यालयमा विद्युतीय सरकारको कार्यान्वयनका चुनौतीहरुमा नीतिगत चुनौती, प्राविधिक चुनौती, दक्ष जनशक्तिको अभाव, प्रभावकारी नेतृत्वको अभाव, पूर्वाधार विकासको अभाव रहेका छन् । पोमनपा कार्यालयमा विद्युतीय सरकारको कार्यान्वयनमा नीतिगत समस्या रहेको छ । सरकारी नीतिमा विद्युतीय सरकारको कार्यान्वयन प्राथमिकतामा नपर्नु, प्रविधिमैत्री कानुनको अभाव हुनु, कानुनी प्रक्रियामा विद्युतीय कारोबार भएको तथ्यलाई प्रमाणको रुपमा यकिन गर्ने व्यवस्था नहुनु, परम्परागत प्रणालीलाई विस्थपित गरी नयाँ विद्युतीय कारोबारलाई व्यवस्थित गराउने योजना नहुनु आदि नीतिगत समस्याका रुपमा रहेको देखिन्छ । कार्यालयमा इन्टरनेट सर्भरको कमजोर प्रबन्ध, कार्यालयलाई आवश्यक सफ्टवेयरहरको निर्माण हुन नसक्नु, कार्यालयको संरचना प्रविधि मैत्री नहुनु आदि रहेका छन् ।

विषय सूची

शोध निर्देशन सिफारिस ii

स्वीकृति पत्र iii

कृतज्ञता iv

सोधसार v

विषयसूची vii

तालिका सूची ix

चित्र सूची x

संक्षिप्त नामहरु xi

अध्याय एक : अध्ययनको परिचय १-७

१.१ अध्ययनको परिचय १

१.२ अध्ययनको पृष्ठभूमि २

१.३ समस्याको कथन ३

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ४

१.५ अध्ययनको औचित्य ५

१.६ अध्ययनको महत्व ५

१.७ अध्ययनको सीमा ६

१.८ अध्ययनको संरचना ७

अध्याय दुई : सन्दर्भ साहित्यको अध्ययन ८-२१

२.१ सैद्धान्तिक समिक्षा ८

२.२ पूर्व साहित्यको समीक्षा ८

२.३ अवधारणागत खाका १६

२.४ विद्युतीय सरकारका आवश्यकताहरु १७

२.५ विद्युतीय सरकारको वर्गीकरण १८

अध्याय तिन : अनुसन्धान पद्धति २२-२४

३.१ अध्ययन क्षेत्र छनौटको औचित्य २२

३.२ अनुसन्धानको ढाँचा २३

३.३ तथ्याङ्क संकलनका प्रकृति र स्रोतहरु २३
३.४ समग्र नमुना छनोट २४
३.५ तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुति २४

अध्याय चार : अध्ययनको संरचना र तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण २५-३७
४.१ तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण २५
४.२ परम्परागत शासन प्रणाली र विद्युतीय शासन बीचको तुलना २७
४.३ विद्युतीय सरकार र विद्युतीय शासन २८
४.४ विद्युतीय सरकारबाट प्राप्त हुने लाभहरु ३०

अध्याय पाँच : महानगरपालिका कार्यालयमा सुशासनका लागि विद्युतिय सरकार ३८-४८
५.१ नेपालको नगरपालिका र विद्युतीय शासन प्रणाली ३८
५.२ नेपालको सूचना प्रविधिसम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम ३९
५.३ पोखरा महानगरपालिका र शुशासनका लागि विद्युतीय सरकार ४३

अध्याय छ : महानगरपालिकामा विद्युतीय सरकारको प्रभावकारिता र चुनौतीहरु ४९-६१
६.१ विद्युतीय सरकार प्रभावकारिता ४९
६.२ विद्युतीय सरकारका चुनौतीहरु ५१
६.३ विद्युतीय शासनको कार्यान्वयमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु ५७

अध्याय सात : सारांश, उपसंहार र निष्कर्ष ६२-६५
७.१ सारांश ६२
७.२ उपलब्धीहरु ६४
७.३ निष्कर्ष ६५
सन्दर्भ सामग्री ६७
अर्न्तवार्ता अनुसूचि ७१

तालिका सूची

तालिका नं तालिका शीर्षक

४.१	प्रशासनिक सुधारका तीन कालखण्डहरु	२६
४.२	परम्परागत शासन र विद्युतीय शासन प्रणालीको तुलना	२७
४.३	विद्युतीय सरकार र विद्युतीय शासनका उद्देश्यहरु	३०
४.४	विद्युतीय शासनको वर्गीकरण र तिनका कार्यहरु	३४
५.१	सरकारी विद्युतीय सेवाहरु	४१

चित्र सूची

चित्र नं.　　चित्र शीर्षक

२.१	विद्युतीय सरकारको लक्षअनुसारको अवधारणचित्र	१६
२.२	शुसासनका लागि विद्युतिय सरकार र समन्वय	२१
४.१	सार्वजनिक सेवाप्रवाहको विकासक्रम	२६
४.२	विद्युतीय शासन प्रणालीका लाभहरु	३२
५.१	पोखरा महानगरपालिकाको संगठनात्मक स्वरुप	४४

संक्षिप्त नामहरू

आ.ले.प. -	आन्तरिक लेखा परिक्षक
न.पा. -	नगरपालिका
नं. -	नम्बर
पो.म.न.पा -	पोखरा महानगरपालिका
वि.सं. -	विक्रम संवत्
वि.स.वि.सू -	विद्युतीय सरकारको विकास सूचकाङ्क